

Iš profesoriaus Mykolo Biržiškos epistolinio palikimo

Silvija STAKULIENĖ

Vilniaus universiteto Medicinos istorijos ir informacijos centras, Čiurlionio 21, 2009 Vilnius,
el. paštas: silvija@ligo.mf.vu.lt

Permainingoje lietuvių kultūros istorijoje gausu ryškių asmenybių. Kiekvienas šimtmetis turėjo savų žymių žmonių, išryškinančių būtent tos epochos savitumą. Dabartiniu laikotarpiu, jau iš atitinkamo istorinio atstumo žvelgiant į XX a. pradžios Nepriklausomos Lietuvos inteligentus, tarp jų originalumu išsiskiria profesorius Mykolas Biržiška (1882-1962): aktyvus visuomenininkas, lietuvių literatūros istorikas, lietuvių tautosakos tyrinėtojas, mokslo veikėjas, aktyvus politikas, 1918 m. vasario 16-osios Nepriklausomybės Akto signataras. Vilniui vaduoti sąjungos Centro komiteto pirmininkas (1925-1935), Vytauto Didžiojo universiteto garbės daktaras (1932), Latvijos universiteto garbės daktaras (1934), Vilniaus ir Kauno universitetų profesorius bei rektorius (Kauno 1925-1926, Vilniaus 1940-1944 metais). Profesorius parašyta virš 30 knygų ir brošiūrų, paskelbta per 8000 straipsnių; tai gražus įnašas į lietuvių kultūros paveldą. 1944 metais, baigiantis Antrajam pasauliniam karui, jis politiniais sumetimais kartu su kitais lietuvių inteligentais emigravo į Vakarų. Vyriausiajam iš brolių Biržiškų, Mykolui, gyvenimo vingiai buvo negailestingi: teko dirbti Lietuvos Respublikos laikais, ugdyti jos kultūrą, pergyventi sovietų bei vokiečių okupacijas ir saulėlydį sutikti jau emigracijoje. 1946-1949 m. jis dirbo Pabaltijo universiteto Hamburge-Pinberge profesoriumi. 1949 metų pabaigoje M. Biržiška atvyko į JAV. Šioje šalyje praleido daugiau kaip dešimtmetį. Mirė 1962 m. Los Anžele. Prisiminimuose apie profesoriaus paskutines gyvenimo minutes žurnalistas B. Raila rašė: „Jis sukniubo skaitydamas „Aleksandryno“ antrojo tomo korektūrą, tuojau buvo išvežtas ligoninėn ir ten mirė savo aštuoniasdešimtojo gimtadienio vakarė“¹.

Mykolas Biržiška, sovietiniu laikotarpiu nepelnytai užmirštas ir ignoruotas, pieštas kontraversiškais spalvomis, šiandien jau grįžta į tautos sąmonę: publikuojami jo straipsniai, amžininkų atsiminimai apie jį. Profesorius įnašas į Lietuvos mokslo, kultūros ir literatūros raidą nepraranda svarbumo ir dabar. Gimęs senoje Žemaičių Gulbės herbo bajorų Biržiškų šeimoje jis, kaip ir jo broliai - žymus kultūros istorikas, bibliografas Vaclovas (1884-1956) bei matematikos profesorius Viktoras (1886-1964) - pamažu vėl įtraukiamas į Lietuvos visuomenės dėmesio akiraivį.

2002 metų rugpjūtį minėsime Mykolo Biržiškos

120-ąsias gimimo metines. Peržvelgus visą sudėtingą ir dramatišką profesoriaus gyvenimą norisi prisiminti vieną jo tarpsnių, t. y. 1942-uosius vokiečių okupacijos metus Lietuvoje. Šis laikotarpis tyrinėtojų beveik neliečtas, tarsi užmirštas. Neseniai pasirodžiusioje literatūrologo V. Kubiliaus knygoje „Neparklūpdyta mūza“ aptariama lietuvių literatūra vokiečių. Apie šį sunkų Lietuvai laikotarpį joje rašoma: „XX amžiuje Lietuva buvo blaškoma iš vienos okupacijos į kitą, nespėdama suvokti vienos nelaisvės pamokų ir pasiruošti naujai“². Tai viena iš nedaugelio knygų, kurioje nagrinėjama lietuvių literatūra vokiečių okupacijos laikotarpiu, užsimenant, kad tai dar labai mažai tyrinėtą, beveik baltas mūsų kultūros puslapis. Nedaug išlikę to meto korespondencijos, nes bijant keršto buvo deginami ar slepiami dokumentai. Medžiagos, bylojančios apie tuometinės kultūrinės veiklos tikslus, realijas nėra daug. Publikuojami to laikotarpio profesoriaus Mykolo Biržiškos laišakai broliui Vaclovui padės geriau suvokti skaitytojams laikmečio dvasią ir vokiečių okupacijos laikotarpio atmosferą. Mykolas Biržiška sovietiniu laikotarpiu iš brolių Biržiškų buvo labiausiai puolamas. Po karo jis buvo pašalintas iš Mokslų akademijos mokslininkų eilė (nors 1940 m. buvo vienas aktyviausių jos steigėjų) ir tik po 1990 metų, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, jam buvo grąžintas mokslininko vardas.

Reikia dėkoti likimui, kad Lietuvos mokslinių bibliotekų rankraštiniai išsaugojo gausų ir reikšmingą Biržiškų giminės archyvą. Unikalus Mykolo Biržiškos epistolinis palikimas yra saugomas Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje, brolio Vaclovo Biržiškos fonde (F 163). Dokumentai apima 1914-1944 metų laikotarpį. Išskirti Mykolo Biržiškos laišakai (1942 metų sausis - gegužė) adresuoti broliui Vaclovui. Leidinyje „Bibliografija '97“ buvo publikuoti aštuoni Mykolo Biržiškos laišakai iš minimo periodo³ - tad ši publikacija - tai tęsinys. Profesorius laišakai labai informatyvūs, daugiasluksniai, su intriguojančiomis istorinėmis ir buitinėmis detalėmis. Tai ištisas Vilniaus universiteto 1942 metų laikotarpio kultūros istorijos klodas. Jie charakterizuoja tiek kitus mokslininkus, tiek patį autorių ir nepraranda vertės. Parinkti laišakai susiję su Vilniaus universiteto bibliotekos gyvenimu. 1940 m. sausio 15 d. profesorius Mykolas Biržiška Vilniaus universiteto Senato

posėdyje išrinktas universiteto rektoriumi. Jam teko perimti lenkiško Stepono Batoro universiteto palikimą, dirbti tik atkurto Vilniaus universiteto (1940) pirmose gretose ir diegti naujas lietuviško mokslo tradicijas, išgyventi sovietų ir vokiečių okupacijas. Nebuvo paprasta susigaudyti tuometinėse politinėse ir istorinėse Lietuvos realijose. B. Raila charakterizuodamas M. Biržišką rašė: „Vieno požiūriu jis buvo idealiausias, be krislelio priekaišto: jis niekada tautiečių nerūšio, neskyrė ir nevertino pagal jų grupinius ar politinius ženklelius. Dėl to kartais net nukentėdamas [...]“⁴. M. Biržiška apie šį laikotarpį rašė: „Kaip tarybiniais laikais buvo paliktas senasis (taigi „smetoninis ir bolševikinis“) Vilniaus Universiteto rektorius prof. Mykolas Biržiška, taip ir dabar jis liko nepaliestas, o visa universiteto senato sudėtis, kaip anais laikais, taip ir dabar liko pakeista“⁵.

Publikuojamuose laiškuose atsiskleidžia sudėtingas Vilniaus universiteto bibliotekos gyvenimo etapas. Tarp brolių Mykolo ir Vaclovo vyko labai intensyvus dalykinis bendradarbiavimas, jie sprendė aktualius klausimus. Iš laišku matyti kaip vyko Vilniaus universiteto bibliotekos (toliau VUB) direktoriaus kandidatūros rinkimas. 1940-1941 metų laikotarpiu V. Biržiška vadovavo bibliotekai (ape tai rašyta leidinyje „Bibliografija '95“⁶). 1941 m. gruodį, esant labai pavojingai situacijai, saugodamas savo gyvybę, jis atsisakė šių pareigų - reikėjo ieškoti naujo žmogaus į šį postą. Lietuvos centriname valstybiniame archyve, vienoje iš universiteto fondo bylų, saugomas V. Biržiškos laiškas, datuotas 1941 m. lapkričio 28 d. VU rektoriui M. Biržiškai: „Pasitraukdamas iš Vilniaus universiteto bibliotekos direktoriaus pareigų, laikau savo pareigą priminti, kad šiuo metu Vilniaus universiteto biblioteka yra didžiausia Lietuvoje [...]. Tarp universiteto dėstytojų nežinau nė vieno, kuris nors [mažame] lygyje tuos reikalavimus atitiktų [...] siūlyčiau atkreipti dėmesį į bibliotekininkus, nedirbančius universitete“⁷. V. Biržiška siūlo valstybinės centrinės bibliotekos Kaune direktorių J. Rimantą, kuris pasirodė esąs puikus organizatorius ir geras savo srities specialistas. Taigi M. Biržiška, pasinaudojęs brolio Vaclovo patarimais, kreipėsi į J. Rimantą. Pirmasis laiškas saugomas Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriuje (F47-1868). Vėlesni laišakai yra saugomi Mokslų akademijos Rankraščių skyriuje (F163-256, lap. 2 (2 laiškas), lap. 3 (3 laiškas), lap. 3a (4 laiškas), lap. 4 (5 laiškas), lap. 4a (6 laiškas), lap. 5 (8 laiškas), lap. 5 (9 laiškas), lap. 5a (10 laiškas), lap. 6 (11 laiškas), lap. 6a (12 laiškas); F163-257, lap. 1 (13 laiškas); F163-258 (7 laiškas). Laiškų kalba autentiška, netaisyta.

1. Vilnius. 1942.I.22.

Gerbiamasis!

Pasitaręs prieš du mėnesius su broliu Vaclovu, pastačiau Tamstos kandidatūrą Švietimo Vadybai Vilniaus Universiteto Bibliotekos Direktorium. Tarėjas mielai sutinka Tamstą tik tvirtinti, tik klausia, ar Tamsta nieko priešai neturi? Aš Tamstos neatsiklausęs pastačiau, bet dabar prašyčiau Tamstą dar kartą su broliu (Vaclovu) pasitarti ir - neatsisakyti! Tamstą esi nevedęs, tai mūsų sunkiai vilnietiška tautinei mobilizacijai, kur kas brangesnis už sunkiuosius ir dažnai sumaterializėjusius vedusius. Tamsta jau turi ir pasirėngimo ir patyrimo, Tamsta jaunas - Vilniaus Universiteto biblioteką Tamsta pastūmėsi ir Universiteto garbingoje istorijoje užimsi savo vietą. Žinau iš brolio, kad Tamstą kokį darbą nori savo kauniškėje Centrinėje ligi galo išvesti - bet tam Vilnietiškos bibliotekos tvarkymas nebūna kliūtis, nes noriai sutinku, kad Tamsta kad ir kas savaitę važiuotum į Kauną kaip brolis Vaclovas kad važinėjo, kad ir nebejaunas, arba ilgą laiką ir aš, senas, - kiek tik susisiekimo sąlygos leis. Aš čia Tamstai visu rektoriaus autoritetu, vilnietiško pažinimu ir įstaigos praicitis, dabarties ir ateities [...] Tamstai padėsiu. Iš brolio žinodamas, jog Tamsta [...] kliūčių važiuvimui, apie 2 mėnesius ieškojau būdo nejudinti Tamstos, bet išėjies neradome (drauge su kitais sukau sau galvą) - ir aš ne tik negaliu ilgiau verstis be bibliotekos vedėjo, bet turiu vėl į Tamstą kreiptis ir melste melsti Tamstą sutikti man padėti sutikti būti paskirtam mūsų bibliotekos direktorium. Tuo pat reikalu ir broliui Vaclovui rašau, nors jis, rodos turi rūpesčio dėl buto.

Spaudžiu Tamstos ranką ir laukiu labai greito sutikimo.

Mykolas Biržiška.

2. Vilnius. [1942].I.23.

Vaclovai! [...] - Tarėjas pasakė, kad jis tvirtinsias Rimantą, ne profesorių, nes jau turys apie R. gerų žinių - tik susimildamas prašyk, kad Rimantas nesipriešintų - numums tai būtų išganymas, ypačiai lenkams ir vokiečiams vis mėginant sukintis po biblioteką (ligi šiolei dar nieko blogo neįvyko); kad ir be entuziazmo, sutinku, kad jis bent pusę metų kad ir kas savaitę ar kas dvi savaitės važinėtu Kaunan, jei tai reikalinga Centrinei bibliotekai. Prašyk labai ir labai - aš noriu, kad Tavo palikimas būtų tinkamose rankose, o aš visu kuo jam padėsiu. Vytautas Tumėnas jau dėl savo būdo netinka - jam ir Istorijos institute lenkai ant sprando lipa, ką jis padarys mūsų didelėje įstaigoje su dabartiniu sąstatu ir aplinkiniais iš šalies, mėginančiais įsiveržti! Čia tik Rimantas ir Rimantas! Juo labiau, kad Maciūnas man spiriasi, o iš tikrųjų apkrautas pareigomis (gal nedarbu!) virš ausų [...]. [...] - reikia atminti, jog mudu jau seni, aš dar

rodos laikas bent darbu ir tylėjimu, o Bronkos (žmonos) ne tik nervai, bet ir fizinės jėgos jau silpsta (tarp mudviejų kalbant, bijau katastrofos...) [...] Beje - be Universiteto, bibliotekoje nesant direktoriaus jaučiasi lenkų tarnautojų lyg ir darbo sabotazas - juk jie vis kovo mėnesio laukia ![...] Na, viso gero - labų dienų Olei ir Anulei - kad apsidraustumėte savo butą!

[P.S.] Beje: ką Tu man rekomendavęs į Centrinės vedėjus - Karolį Račkauską? Pranešk dabar, nes gali Germantas dar užklausti: o kas gi bus Rimanto vietoje Kaune?

Tavo Mykolas.

3. Vilnius. 1942.I.29.

Vaclovai! [...] Beje, vokiečiai kelia reikalą Universitetui priglauti pas save Strašūno biblioteką ir numato tam mūsų nurodomą Leliūno seminarą, tik ar ten tilps! [...] Rytoj visgi Rimantą pristatau, kad ir nesulaukęs iš jo jokio rašto - bijau, kad kitaip biblioteka visai pakriks, kuriai ir šalčiai skaudžiai atsiliepia, Akademijoje išrinkome pirmininką Jurgutį, vicepirmininką Putiną (ši kartą abudu sutiko, Humanitarinio skyriaus pirmininku mane [...]). Beje - arne būtų naudinga „Bibliografijos žiniuose“ kaip istorinę medžiagą skelbti bolševikų konfiskuotųjų knygų sąrašus? [...] Na, labų dienų Olei.

Mykolas.

4. Vilnius. 1942.II.13.

Vaclovai!, Rimantui griežtai atsisakius, valdyba paliko jį savo vietoje, o man Maciūnui irgi priešinant, kilo pavojus, kad aš turėsiu pristatyti Sruogą, kurį Kubiliūnas greičiausiai pašalins iš profesorių ir, kadangi jam kyla pavojus būti išvežtam į Vokietiją, valdyba linksta jį aprūpinti vieta - kaip paparstai bibliotekoje...! Kai Germantas grįš iš Žemaitijos, tas dalykas bus sprendžiamas [...]. Viso gero. Mykolas.

[P.S.] Šiomet vasario mėn. 10 metų, kai mes (Tu aš ir Viktoras) drauge fotografavomės.

5. Vilnius. 1942.II.22.

Vaclovai! Stasys kelias dienas išnešiojo kišenėje korektūrą ir laišką (Vileišiui), vis žadėdamas važiuoti, ir vis dėlto praleidžia bent 2 progas siųsti. Dėl pavojaus K-ui čia nesu girdėjęs, bet šiaip iš Kauno esame įspėti, jog dėl pasikartojančių sabotazo aktų, vokiečiai emę dabar atydziau žiūrėti ir gali imti „vályti“. Dėl profesorių - kiek žinau - taip yra: prieš Kalėdas buvęs spaudimas atleisti profesorius: Römerį, Sruogą, Tave, Purėną, Karsaviną... (ne Krėvę ir ne Stankevičių!), nors ir dėl manęs buvo užsimenama...[...]. Juška prieš porą savaitių mums (Puzinui ir Krivickiui) aiškino, jog Kaune buvęs viename posėdyje (su Kubiliūnu ir dar kitais, kurių neįvardijau), kuriame kaip tik buvo aptariama šių „septynių“

reikalas ir pavykę jam (!?) apginti visus, Tavo atžvilgiu pravedus perkėlimą į Kauną, kurį laiką dar tekę ginti. Purėną, o dabar likę du, kurie nutarta atleisti - Römeris ir Sruoga. Mano atskyrimas nuo Akademijos vadovybės, rodos, bus bene su panašiu dalyku susijęs...[...]. Dėl Tavęs, aišku, su manim valdyboje varžosi aiškiai sakyti ir todėl taip mažai - ir iš šalies - tepatyriau, Karsaviną ilgai turėjau aiškinti ir ginti - jis to, rodos, nė nežino, o gal ir apie pavojų negirdėjo. Römerio dalykas atrodo be vilties (net bolševiku keliamas - čia jau ne vokiečių, tik „masonėdžių“)[...]. - Mesk rūkyti - pusės sklerozos nusikratysi!

Tavo Mykolas.

6. [Vilnius]. 1942.III.7.

Vaclovai! [...] - Na, bibliotekos vadovybės krizė pagaliau pasibaigė - Maciūnas jau „laikiniai“ patvirtintas (Sužiedelis griežtai nesutiko). Maciūnų [Humanitarinių mokslų fakulteto prodekanas] vos priverčiau sutikti, o ir dabar kaip matau, kursto Krėvė, Karsavinas ir kiti puldami, kam jis sutikęs. Žinoma, darbas šlubuos, ypačiai kai Maciūnas kas dvi savaitės gauna važiuoti Kaunan, iš kur taip sunku išsikrapštyti, bet kitos išeities nebuvo. Šiaip mūsų darbas ir toliau nelengvas - Universitete pripratau prie temperatūros dirbdamas ploščiuje ir su pirštinėmis rektorate ir auditorijoje, bet akademijoje visai neįmanoma dirbti, jau nuo gruodžio mėnesio nebekūrenamoje [...] o ir universiteto likimas dar neaiškus... Darbas žinoma šlubuoja, vis apie mano vargšę (žmoną) galvojant ir naktimis nepergeriausiai miegant.

Jūsų Mykolas.

7. [1942.II.?]

Vaclovai! Nelabai suprantu Tavo sakinio intencijos: „Jei Jums bibliotekos direktoriumi reikalingas ne bibliotekininkas, bet tik universiteto forma, tai žinoma, Maciūnas labiau tiks už kitus ir tt. Kas gi „Jums?“ man? Juk aš Tau aiškiai rašiau: Rimantą pristaciau - nepriima ir nori (ne aš!) prof.; beto, dėl R. pats rašei, jog jis nesutinka ir tik priedarta galima būtų pristatyti. Man yra labai sunku su biblioteka: [...] nieks jos netvarko, girdėti apie įvairius kandidatus, kurie netinka, bet gali įsisprauti; jei neduosiu profesoriaus. [...] įvairūs kunigai - daktarai ir tt; V. Tumėnas nebaigęs un-to, ir lenkai (Łysakovskis ar ką kitą ispraus) įkiš, o gal dar vokiečiai, maniau - gal Maciūnas tiks, ypačiai su tavim palaikydamas santykius ir Tau padėdamas naudotis enciklopedijai ir bibliografijai - o čia ir jis netinkas? Petkevičius? Jablonskis? Jis numatomas archyvui ar net archyvams vadovauti. Gal man ir nuo „malonaus“ rektoriavimo atsisakyti ir imtis bibliotekos, bet ir nenusimanau ir vėl būtų kitokių priekaištų. Kaip nors norisi padaryti, tik žinau, kad kiekvienas žygis kels vienokių ar kitų nepasitenkinimus ir priekaištus, gal įtarinėjimus. Tik žiūrėk - čia yra

pamokymas: rūpinkis Kauno univ. bibliotekon kuodaugiau įvesti vyrų ir palaikyti juos... Labų dienų Olei.

Myk.

8. [Vilnius]. 1942.III.14

[Be pradžios] [...] Dabar - suprantama - koks mokslo darbas! Tai ir apie save turiu pasakyti - galiu korektūrą paskaityti, Enciklopedijai parašau (dabar rašau Juditą), paskaitau laikraštį, paklausau radiją (įkirejusi), - o šiaip galvoju apie Universiteto ir Akademijos neaiškų likimą, apie Lietuvos ateitį, apie tai, kad po mėnesio - kito galime būti be vietos (kaip lenkai, Sienovskiai greit gali būti atleisti - iš Universiteto jau gavau šiandien atleisti - o tau teks ir jais rūpintis), o ypačiai galvoju vis apie mano vargšę Bronę, kuriai norėčiau tiek jėgų įkvėpti depresijai įveikti, nes kitaip - rašiau Tau - bijau katastrofos.... [...] Na, nepyk, jei ką nesugebėjau išreikšti, ir žinok, jog aš dėl Tavęs nesikeičiu ir pats, rodos, nesu kitais atžvilgiais per daug pasikeitęs. Stengiuosi ir naują kartą suprasti [...]. Rašyk datas. Linkėjimai Olei.

Mykolas.

9. [Vilnius]. 1942.III.22.

„Vaclovai! [...] - Ačiū, kad instruktuoji Maciūną - kad tik galėčiau jį nuo rudens atitraukti nuo kauniškio fakulteto ir stipriau priirti prie bibliotekos. [...] (vakar - šeštadienį - buvo viena iš šalčiausių šios žiemos dienų - rektorate vos išsilaikiau ir tai, prisipažįsiu, apie pusę valandos anksčiau išėjau). - [...] Tik Tu, Vaclovai, pasitark su kuriuo rimtu gydytoju - tokios naktinės štukos neprivalo kartotis. Man širdį dažnai gnaibo, bet ir be vaistų pračina, tad netenka kreipti dėmesio, bet Tavo, matyt, yra rimtas dalykas - reikia širdį stiprinti. Reikia mums laikytis.“ [...] Labų dienų Olei. Jūsų

Myk.

10. 1942.III.26.

Vaclovai! [...] pergyvenome jau pamirštą iš birželio mėn. bombardavimą, tik ši kartą rusų lėktuvų ir tyliomis bombomis, kurios betgi apgriovė Ignoto kareivines (30 mūsų kareivių sužeista, kurių 12 jau mirė ir yra iš ryto laidojami)... [...] nuo to daug langų nustojo universitetas

- biblioteka, rankraščių skyrius, rektorate vėl vienas stiklas iškrito). [...] šv. Mikalojaus klebonija (mirtinai nuspaudė Čibirą) [...]. Nukentėjo daugiausia lietuviai, nes aišku - Vilnius yra lietuviškas miestas. Sėdaus už korektūros (IV lanko I korektūros).

Jūsų Mykolas.

11. 1942.IV.19.

Vaclovai! Siunčiu Tau savo vardu iš Akademijos Brenšteino palikimo pasiimtą jo lietuviškų slapyvardžių rinkinėlį ir bene su tuo surištą kortelių krūvą. Universitete nieko nauja - laukiame etatų mažinimo, veikimo siaurinimo, patalpų atiminėjimo ir pan. Reikia man sėdėti ir kiek galima išdėrėti. Suieškok mano korteles ir peržiūrėk, jei neperdaug nuobodu. Viso labo Olei.

Tavo Myk.

12. 1942.IV.28.

Vaclovai!

Jau kelios savaitės nebegaunu jokios korektūros - tai aš iš reto tetaisau, pamirštu kaip esu nusistatęs rašyboje ir tuo būdu atsiranda joje nelygybių - man labai svarbu bent kas savaitę korektūrą kad ir mažomis porcijomis taisyti. Sekmadienį universitete padarėme studentų koncertėlį, kuriame Germantas kalbėjo ramindamas studentus dėl gandų, o paskui pažadėjo uždarą spektaklį ir dovanas choristams. Bibliotekoje iš 65 etatų palikta 38; [...] Akademijoje iš 150 etatų išbraukta 75; faktiškai teks pašalinti apie 30 žmonių.[...]

Labų dienų Olei.

Tavo Myk.

13. 1942.V.4.

Vaclovai! [...] Ar Tu parūpinai straipsnius su Jaun - (vok. Jung-). Jau mėnuo, kai nebegaunu korektūrą - aš labai atsilieku nuo rašybos ir man sunku ją vienodą išlaikyti ilgiau korektūros negaunant. Universitete atlieku dabar bauriųjų procedūrą - šalinu žmones iš tarnybos dėl etatų sumažinimo - bibliotekoje teko pašalinti Trzebinskį ir kt. [...]. Viso gero.

Mykolas.

¹ Raila, B. // Kodėl antraip? - Vilnius, 1991. - P. 414.

² Kubilius, V. Neparklūpdyta mūza. - Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001. - P. 7.

³ Stakulienė, S. Vaclovo Biržiškos gyvenimas ir veikla 1940-1941 metais // Bibliografija: mokslo darbai. - 1995, p. 53-55.

⁴ Raila, B. ..., p. 408.

⁵ Biržiška, M. Vilniaus universitetas vokiečių okupacijos metais // Lietuvos universitetas, 1579-1803-1922. - Chicago, 1972. - P. 661.

⁶ Stakulienė, S. Iš Biržiškų šeimos epistolinio palikimo (1941-1942 m.) // Bibliografija: mokslo darbai. - 1997, p. 66-69.

⁷ LCVA. R. 856, b. 86, lap. 122.

Summary

From Epistolaric Heritage of Professor Mykolas Biržiška

Silvija STAKULIENĖ

Heritage of professor Mykolas Biržiška (1882-1962), coming of the famous in Lithuania Biržiškos family, is preserved in the manuscripts divisions of Lithuanian libraries. During the years of Independence M. Biržiška was noted as a public activist, historian of Lithuanian literature, scientist and politician, signatory of the Independence statement of February 16, 1918, professor and rector of Vilnius (1940-1944) and Kaunas (1925-1926) universities. Professor has written over 30 books and brochures, announced more than 8000 articles. In 1944, M. Biržiška emigrated to the West. Since 1949 and to the very end of his life he resided in the United States. The article presents only a small part of this epistolaric heritage preserved at the manuscripts

divisions of the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania and the Library of the Academy of Sciences. From the abundance of letters the year 1942 (January - May) was chosen, when professor Mykolas Biržiška was a rector of the Vilnius University (1940-1944). It is a rather scanty investigated period in Lithuania - a white page of our culture. From the professor's letters to his brother Vaclovas a complicated period of occupation of the Vilnius University is revealed, disclosing the intriguing historical and private life details, a whole layer of the history of culture: a period from the life of the Vilnius University Library, when its rector Mykolas Biržiška had to make a decision regarding appointment of the director of the Library.

BIBLIOGRAFIJOS TERMINIJOS KLAUSIMU

Osvaldas JANONIS

Vilniaus universiteto Bibliotekininkystės katedra, Saulėtekio al. 9, 2054 Vilnius, el. paštas: janonis@kvb.lt

Esminių bibliografijos lietuviškosios terminijos norminimo pokyčių įvyko XX a. devintojo dešimtmečio pabaigoje - dešimtojo pradžioje, kai pasirodė pirmieji „Bibliotekininkystės ir bibliografijos terminų žodyno“ sąsiuviniai. 1990 metais išleistas pirmasis sąsiuvinis, skirtas katalogavimo ir katalogų bei kartotekų sistemoms terminams¹, o 1994 metais trečiasis sąsiuvinis „Bibliografija“².

Iki šiol su žodynu susijusiais klausimais spaudoje rašė jo autorė ir redaktorių kolegijos nariai J. Čepytė ir S. Keinys (specialusis redaktorius). V. Černauskaitė analizavo termino „bibliografija“ norminimo problemas³. J. Čepytė kėlė bibliografijos ir gretimų sričių terminijos santykio klausimą⁴. Kai kuriuos bibliografijos terminus savo straipsniuose gvildeno L. Buckienė, D. Kastanauskaitė, N. Kolesinskienė, R. Varnienė. Bibliotekininkystės ir bibliografijos terminijos tyrimo ir norminimo raidą nagrinėjo V. Rimša⁵. S. Keinys rašė bendraisiais terminijos norminimo klausimais. Jis žodyno įžanginiame straipsnyje⁶ atkreipė dėmesį į besaikį būdvardžių paplitimą bibliografijos terminuose, kitus terminijos tvarkymo aspektus.

Šiandien pildosi specialiojo redaktoriaus prognozė. Jis rašė „nereikėtų manyti, kad lietuviškoji bibliotekininkystės [ir bibliografijos - O.J.] terminija dabar jau bus sutvarkyta galutinai, kad visi teikiami terminai tuoj pat prigis, kad atcityje nieko čia nebereikės daryti, tikslinti, tvarkyti“⁷. Iš tiesų, praėjus septyneriems metams po sąsiuvinų pasirodymo matyti, kad dalis taisyčių bemat prigijo. Gerokai sumažėjo nepagrįstų būdvardžio vartojimo bibliografijos terminuose atvejų. Rečiau literatūroje beaptikis terminų, kurių sandaroje vienu metu yra žodžiai „informacinis“ ir „bibliografinis“. Tačiau kai kurių žodyno sudarytojų sprendimų ir rekomendacijų nepaisoma, ir ne tik iš blogos valios. Spaudoje ir bibliografų kalboje taip pat greitai prigijo ir neteiktini terminai (pavyzdžiui, *perspektyvioji bibliografija, retrospektyvioji bibliografija, retrospektyvioji bibliografinė paieška, rekomenduojamoji bibliografija, rekomenduojamasis bibliografinis informavimas* (turi būti: *perspektyvinė, retrospektyvinė, rekomendacinė*)).

Šio straipsnio tikslas - atkreipti būsimojo suvestinio „Bibliotekininkystės ir bibliografijos terminų žodyno“ sudarytojų dėmesį į būtinumą dar kartą grįžti prie kai kurių terminų ir jų apibrėžimų, gerokai atnaujinti žodyno vardyną.

Jau daugelį dešimtmečių bibliografijos moksle nesutariama esminiu klausimu, kas gi yra bibliografija (nuo jo sprendimo priklauso visa bibliografijos terminų sistema). Žodyno autorė pakoregavo dokumentografinės koncepcijos bibliografijos sampratą.

Jos teigimu, bibliografija yra mokslo ir praktikos sritis, apimanti bibliografinės informacijos apie dokumentus rengimą, teikimą ir tyrimą (plg.: bibliografija - tai veiklos sričių [mokslinės, bibliografinės praktinės, vadybinės ir mokomosios - O.J.] sistema, garantuojanti bibliografinės informacijos funkcionavimą visuomenėje). Naujajame apibrėžime nelieta vietos bibliografų rengimo sistemai, nes čia bibliografinė informacija nerengiama. Į jos tiesioginių tikslų sąrašą neįeina ir bibliografinės informacijos teikimas, ir tyrimas. Labiausiai nesuprantama, kodėl mokslinės veiklos objektas bibliografijoje apribojamas tik bibliografinė informacija.

Remdamiesi naujuoju apibrėžimu pabandykime atskleisti bibliografijos rūšies *abėcėlinė bibliografija* turinį. Žodyne teigiama, kad abėcėlinė bibliografija - tai bibliografija [t.y. mokslo ir praktikos sritis, apimanti bibliografinės informacijos apie dokumentus rengimą, teikimą ir tyrimą], turinti informuoti apie dokumentus, kurių bibliografiniai įrašai išdėstomi pagal abėcėlę; aiškiai matyti, kad pirmoji ir antroji dalys prieštarauja viena kitai. Iš tiesų abėcėlinė bibliografija tėra bibliografijos priemonė, o ne bibliografijos rūšis. Iki šiol teorinėje literatūroje buvo bandoma (ir gana sėkmingai) nubrėžti ribą tarp bibliografijos, kaip mokslo ir praktikos srities, rūšies ir vieno iš jos daugelio rezultatų - bibliografijos priemonės - rūšies. Taigi ne bibliografijos, o bibliografijos priemonės rūšimis laikytina vadinamoji abėcėlinė, anotacinė, antrinė, chronologinė, dalykinė, išsamioji, jungtinė, kolektyvo, kompiuterinė, natų, operatyvioji, pirminė, referatinė, sisteminė, suvestinė, topografinė ir vidinė (dokumento) bibliografija. Beje, pateiktasis „bibliografijos rūšies“ (p. 27) apibrėžimas vienodai tinka ir bibliografijai, ir bibliografijos priemonei. Iš jo lieka neaiškūs bibliografijos rūšies kriterijai. (Beje, nepavyko aptikti terminų „bibliografijos priemonės tipas“ ir „bibliografijos priemonės žanras“).

Manytume, kad dabar yra sąlygos patikslinti ir *valstybinės, nacionalinės (tautinės) bibliografijos* apibrėžimus⁸.

Tarp bibliografijos rūšims skirtų terminų aptinkame naujadarą *eksterioriką*. Jo atsiradimo šaltinis toks. Rusiškajame bibliotekininkystės terminų žodyne⁹, straipsnyje apie nacionalinę bibliografiją, apibūdinant eksterioriką atsirado korektūros klaida. Jame eksteriorika pavadinta *eksteriorika*. Nors žodyno recenzijoje ši klaida buvo atitaisyta, „naujadaras“ pasiekė lietuviškąjį terminų žodyną. Jame teigiama, kad vietoj termino *eksteriorikos bibliografija* ir reikėtų vartoti terminą *eksteriorinė bibliografija*. Pastarasis nėra tinkamas. Žodis „teritorija“ labai neapibrėžtas ir gali reikšti smulkia vietovę (kaimą, rajoną), visą valstybę ar net